

25 de ani
de la înființarea specializării
Limba și literatura ucraineană
la Facultatea de Litere –
Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca

*** VOLUM ANIVERSAR ***

25 років
від заснування Відділу української мови та літератури
Філологічного факультету
Університету ім. Бабеша-Бойої, м. Клуж-Напока

*** ЮВІЛЕЙНИЙ ЗБІРНИК ***

25 years
since the Establishment of the Specialization
Ukrainian Language and Literature
at the Faculty of Letters –
Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca

*** ANNIVERSARY VOLUME ***

Universitatea Babeș–Bolyai din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Departamentul de limbi și literaturi slave
Specializarea Limba și literatura ucraineană

***25 de ani
de la înființarea specializării
Limba și literatura ucraineană
la Facultatea de Litere –
Universitatea Babeș–Bolyai din Cluj-Napoca***

*** VOLUM ANIVERSAR ***

Editori

Ioan Herbil

Mihaela Herbil

Casa Cărții de Știință
Cluj-Napoca

Editura RCR Editorial
București

2025

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. habil. **Serhii LUCHKANYN**
Institutul de Filologie a Universității Naționale
„Taras Șevcenko”, Kiev, Ucraina

Conf. univ. dr. **Evelina BALLA**
Universitatea din Nyíregyháza, Ungaria
Universitatea Națională din Ujhorod, Ucraina

Conf. univ. dr. **Dorin-Ioan CHIRA**
Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, România

© Autorii, 2025

Redactor: **Ioan HERBIL**

Coperta: **Roxana ARDELEAN**

Tehnoredactare computerizată: **Mihaela HERBIL**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

**25 de ani de la înființarea specializării Limba și literatura ucraineană la
Facultatea de Litere - Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca :**

volum aniversar / ed.: Ioan Herbil și Mihaela Herbil ; cuv. înainte de
Ioan Herbil. - Cluj-Napoca : Casa cărții de știință ; București : R.C.R.
Editorial, 2025

Conține bibliografie

ISBN 978-606-17-2600-4

ISBN 978-606-745-181-8

I. Herbil, Ioan (ed. ; pref.)

II. Herbil, Mihaela (ed.)

811.161.2

378

Lucrare finanțată de
UNIUNEA UCRAINENILOR DIN ROMÂNIA

CUPRINS / ЗМІСТ / CONTENT

<i>Cuvânt de salut din partea Decanului Facultății de Litere, Universitatea Babeș–Bolyai din Cluj-Napoca</i>	9
<i>Cuvânt de salut din partea Președintelui Uniunii Ucrainenilor din România</i>	13
<i>Cuvânt înainte din partea Directorului Departamentului de limbi și literaturi slave</i>	19

Lingvistică / Мовознавство / Linguistics

Svitlana Shabat-Savka (Cernăuți, Ucraina), <i>Етномаркованість синтаксичної категорії спонукання: українськомовний дискурс</i>	43
Tetiana Kosmeda (Vinnyțea, Ucraina), <i>Учення про відфразеологічну деривацію: інноваційні процеси в мовленні сучасних українців</i>	54
Erzsébet Bárány, Vilmos Gazdag (Berehove, Ucraina; Nyíregyháza, Ungaria), <i>Архаїзація запозичень у закарпатських угорських та українських говорах</i>	64
Oksana Mykytyuk (Lviv, Ucraina), <i>Смислове навантаження антропоніма Тарас Шевченко в дискурсивно-текстовому просторі Дмитра Донцова</i>	76
Serhii Vakulenko (Harkiv, Ucraina), <i>Визначення знака Йосипом Кононовичем-Горбацьким (1640) і його присутні переваги супроти новітніх</i>	88
Liudmyla Shytyk (Cerkasy, Ucraina), <i>Мовні моделі приватного епістолярію (на матеріалі «Листів до Олеса Гончара», упорядник М. Степаненко)</i>	107
Ioan Herbil (Cluj-Napoca, România), <i>Sufixele arhaice -aș, -iș, -oș; -cea în antroponimia ucrainenilor maramureșeni</i>	124
Anastasiia Vehesh (Ujhorod, Ucraina), <i>Інформаційно-оцінна характеристика літературно-художніх антропонімів із роману «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко</i>	139
Halyna Hrymashevych (Jytomyr, Ucraina), <i>Функційно-стилістичний потенціал вставних одиниць у романі Вікторії Амеліної «Дім для Дома»</i>	152

Tetiana Hutsuliak (Cernăuți, Ucraina), <i>Лексична дієслівна синоніміка української мови: питоми джерела формування та розвитку</i>	167
Kateryna Karunyk (Harkiv, Ucraina), <i>Правописні переконання Юрія Шевельова</i>	185
Cristina Silaghi (Cluj-Napoca, România), <i>Despre derivarea cu sufixe a substantivelor masculine într-un grai ucrainean din România</i>	201
Andreia Pevse, Katalina Asztalos (Berehove, Ucraina; Nyíregyháza, Ungaria), <i>Неологізми фандомного походження в українській мові як об'єкт мовознавства</i>	210
Vitaliia Papish (Ujhorod, Ucraina), <i>Прагматичний потенціал трансформованих фразеологізмів у художньому дискурсі</i>	221
Inna Horofianiuk (Vinnyța, Ucraina), <i>Етнолінгвістичне портретування традиційних страв подолян: каша</i>	239
Alla Antofiichuk (Cernăuți, Ucraina), <i>Лінгвопрагматичні особливості автобіографічного дискурсу Дмитра Загула</i>	256
Liudmyla Yuldasheva (Kiev, Ucraina), <i>Контраст як стильова домінанта художнього мовлення сучасних українських поетів</i>	270
Nikoletta Holovach (Suceava, România), <i>Румунізми в романі-панорамі Марії Матіос «Букова земля»</i>	282

Cultură și literatură / Культура й література / Culture and Literature

Mariana Lanovyk, Zoriana Lanovyk (Ternopil, Ucraina), <i>Взаємодія жанрів фольклору та літератури як історичний принцип збереження національної ідентичності</i>	295
Volodymyr Antofiichuk (Cernăuți, Ucraina), <i>Молитва як присутність: духовна драма поетичного слова Миколи Корсюка</i>	310
Snizhana Zhygun (Kiev, Ucraina), <i>Жінки зі сходу: жіноча історія часів війни у сучасній українській жіночій літературі</i>	324
Liubov Rasevych (Kamianet-Podilskyi, Ucraina), <i>Поезія в прозі Михайла Коцюбинського: ціннісний і поетикальний аспекти та вплив на сучасну літературу</i>	334
Mihaela Herbil (Cluj-Napoca, România), <i>Nikolai Gogol – la răscruce de identități</i>	349
Lidiia Kovalets (Cernăuți, Ucraina), <i>Поезія на сторінках «Української ластівки» (1933–1940) – «одинокого під Румунією українського часопису для дітей»</i>	358

ЖІНКИ ЗІ СХОДУ: ЖІНОЧА ІСТОРІЯ ЧАСІВ ВІЙНИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Сніжана Жигун

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
Інститут літератури ім.Т.Г. Шевченка, НАН України
s.zhyhun@kubg.edu.ua

Анотація. Російська агресія проти України активізувала в українській літературі жанровий різновид воєнного роману, зокрема й жіночого авторства, які здобули визнання в останнє десятиліття. Метою статті є визначити та проаналізувати основний наратив сучасного жіночого роману про війну. Для цього було сформульовано жанрові особливості жіночого роману; описано специфіку українського сходу як романного хронотопу; визначено основний наратив як розповідь про віднайдення чи утвердження національної ідентичності; проаналізовано героїнь п'яти жіночих романів і зроблено висновок про прагматику цього наративу. У результаті дослідження доведено, що основним наративом цих романів стає розповідь про те, як жінки з українського сходу віднаходять національну ідентичність, маркуючи свій простір як українську територію і переборюючи його радянське минуле заради майбутнього. Національна ідентичність у цих романах зображена як джерело сили в часи кризи.

Ключові слова: сучасна українська література, жіночий роман про війну, національна ідентичність, пам'ять, деколонізація.

Abstract. *Women from the East: Wartime Women's Herstory in Contemporary Ukrainian Women's Literature.* The Russian aggression against Ukraine has intensified the genre of war novel in Ukrainian literature, including those by women authors, which have gained recognition in the last decade. The purpose of the article is to identify and analyse the main narrative of the contemporary women's novel about war. To do this, the author formulates the genre features of the women's novel; describes the specifics of the Ukrainian East as a novel chronotope; defines the main narrative as a story about finding or affirming national identity; analyses the heroines of five women's novels and draws a conclusion about the pragmatics of this narrative. The study proves that the main narrative of these novels is the story of how women from the Ukrainian East find national identity and mark their space as Ukrainian territory, overcoming its Soviet past for the sake of the future. National identity is portrayed in these novels as a source of strength in times of crisis.

Keywords: contemporary Ukrainian literature, women's war novel, national identity, memory, decolonisation.

У травні 2023 року український інформаційний простір підкорила історія бахмутської журналістки Єлизавети Гончарової. Це були часи жорстоких боїв за місто, мешканці якого стали переміщеними особами. Героїні історії в месенджер написав незнайомий військовий: з тактичної необхідності він перебуває у її квартирі і вражений її бібліотекою української літератури. Він

написав, що якщо там залишилось щось, що вона б хотіла забрати, він може надіслати. Гончарова попросила знайти архівні документи, які збирав її батько про історію Бахмута через кілька поколінь їхньої родини. За кілька тижнів вона дізналася, що її квартира повністю згоріла. Втім, ще через якийсь час вона отримала свої документи. Військовий вижив і надіслав їх журналістці [Тексти 2023]. Ця історія може бути експозицією основного наративу сучасної української жіночої літератури, у якому персонажки зі сходу України в часи війни і втрат віднаходять опору в національній ідентичності.

Війна – високогендеризована сфера, у якій тривалий час були присутні лише чоловічі практики. Традиційно вона презентувалася як простір чоловічої самореалізації, де необхідно продемонструвати себе як героїв і захисників. Жінки ж були політично неважливі. Тому суспільство воліло не помічати, як війна впливала на жінок, не звертаючи уваги на їхній біль, втрати, стратегії пристосування і виживання, тяжку працю, опір, набуття нових ролей і навіть на героїзм. Різноманітний і неоднозначний жіночий досвід війни майже до кінця XX ст. лишався поза увагою. Антропологічний поворот в науці спонукав дослідників заглибитися в жіночий досвід минулого і зокрема війни, що у свою чергу спричинило ширше обговорення цього досвіду в суспільстві. Втім, історики феміністської школи виявили, що значна частина свідчень про жіночий досвід фіксує його з позицій чоловічих цінностей і норм. Зокрема, це справджується для літератури, де воєнний досвід втілюється у воєнний роман, що тривалий час вважався винятково чоловічим жанром, у якому жінки зображалися як матері і дружини, яких підносять чоловіки, або як колаборантки і здобич, яких знецінюють.

Жіночий воєнний роман певний час вважався «суперечністю в терміні» [Higonnet, 1994], твори, які все ж з'являлися друком лишалися поза увагою суспільства або ж були критиковані, як невідповідні. «У той час як більшість воєнної белетристики, написаної чоловіками, акцентує увагу на бойовому досвіді та військовій стратегії, жіноча воєнна література зосереджується на почуттях і реакціях як цивільних, так і солдатів на їхній індивідуальний воєнний досвід» [Carter 1992: 14]. Жіночий досвід модифікував тематичне наповнення та сюжетні схеми, розширивши простір з «окопного» до окупованого і тилового; зробивши героями не лише солдатів, а й усіх, хто живе у часи війни; описуючи не лише бойові дії, але й побутові практики, які не протиставлялися воєнним діям, а були частиною війни. Таким чином жіноча версія жанру розширювала уявлення про війну, показуючи її неоднорідність і впливовість.

Героїнею жіночих воєнних романів рідко буває жінка-солдат, незважаючи на те, що тотальність сучасних воєн веде до широкого залучення жінок в

армію, сил опору і військову промисловість. Ця маргіналізація військового досвіду жінок спричинена потужним суспільним опором самій цій ідеї, зумовлений есенціалістськими уявленнями, за якими жінка покликана давати життя, а не відбирати [Кісь, 2015: 20]. Тому жіночий воєнний роман зазвичай зображає матерів, сестер, коханих, дружин, дочок солдатів, що лишаються в тилу, переживають розлуку чи втрату і дбають про підтримку фронту посиленою працею або ж беруть участь у підпіллі, страждають чи стають свідками злочинів. Але на відміну від чоловічих текстів про війну, де жінки були приречені страждати, щоб підкреслити роль чоловіків як захисників, жіночий роман прагне також шукати точки опертя для жінок у часи війни.

Жіноча література про війну зафіксувала маргіналізований чи замовчуваний досвід, щоб вплинути на аудиторію: політиків, активістів чи жінок з (потенційно) подібним досвідом. Втім це не єдина функція воєнного роману як жанру. У цьому жанрі автор прагне «створити порядок, який вислизає від людини у більшості воєнних ситуацій. Творчість стає питанням перевпорядкування реальності у моделі, які є значущими і психологічно заспокійливими як для автора, так і для його аудиторії – особливо, якщо автор говорить правду». [Ogunyemi 1983: 204].

Дослідження Сари Філіпс та Тамари Марценюк розглядає реальний досвід українських жінок у часи російської війни проти України і охоплює досягнення жінок на службі в українській армії, а також важливі зусилля жінок у цивільних сферах [Phillips, Martsenyuk 2023]. Назва цього дослідження може розглядатися як потенційний основний наратив: «Від жертви війни до видатної сили». Він також вдало описує ситуацію з самою жіночою літературою про війну: вперше в історії української літератури вона отримує не лише видавців, але й читачів і нагород¹.

Сучасна документальна література відображає досвід реальних жінок і стане цінним матеріалом для майбутніх сюжетів. Водночас, жіночі романи, написані між 2014 і 2022 роками, суттєво уточнюють цей наратив: фактором перетворення жертв війни на силу стає віднайдення/утвердження національної ідентичності. Місцем, де цей процес відбувається, стає український схід, штучно русифікований у радянський час регіон, що ностальгував за СРСР і зберігав зв'язки з РФ. Аналізуючи топос Донбасу в українській літературі, Олена Романенко робить висновок, що в пострадянській літературі цей схід-

¹ Т. Дуда за роман «Доця» отримала 2022 року Національну премію імені Тараса Шевченка, цю саму нагороду здобула і Євгенія Подобна за нон-фікшн «Дівчата зрізають коси» у 2020. Роман «Маріупольський процес» Галини Вдовиченко переміг в номінації «Гранд-романи» конкурсу «Коронація слова» 2015, а «Смерть лева Сесіла мала сенс» О.Стяжкіної отримав премію "Львів – місто літератури ЮНЕСКО" 2024 року.

ний регіон стає метафорою екзистенційної порожнечі [Романенко 2018: 84], яка заповнюється «викривленими ідеологічними концептами, вихолощеними поняттями» [Романенко 2018: 98]. «Переживши трансформацію метафор упродовж XX століття, Донбас потребує нової ідентичності, нових людей і нових слів, які відображають цю ідентичність» [Романенко 2018: 98], – підсумовує дослідниця. Відтак жіночі романи про війну пропонують тему утвердження національно ідентичності, заради якого необхідно відкинути радянський спадок (яким, на думку Олени Стяжкіної, є і сама назва «Донбас», яка має конотацію колишньої імперської експлуатації [Стяжкіна 2014], і відмова героїнь від радянського минулого стає актом опору неоколонізації).

Романом попередником цих творів у певній мірі можна вважати «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко, оскільки у ньому роль жінки представлена як хранительки пам'яті: і головна героїня сучасної частини роману Дарина Гоцинська намагається відновити пам'ять про загиблу жінку Олену Довгань, що служила в УПА, і сестра Олени має роль хранительки пам'яті про неї. Оксана Забужко навіть пропонує яскраве, але не підтверджене науково тлумачення походження дівчачої гри в «секрети». Закопування яскравого і блискучого дріб'язку, прикритого склом, вона виводить від закопаних у радянський час ікон, таємницю про які зберігали жінки. Цей роман створив контекст, у якому сформувалася сучасна жіноча література про війну.

Найвідомішими жіночими текстами 2014-2022 про російську збройну агресію є 5 романів: «Маріупольський процес» (2015) Галини Вдовиченко, «За спиною» (2019) Гаськи Шиян, «Доця» (2019) і «Принцип втручання» (2021) Тамари Дуди, «Смерть лева Сесіла мала сенс» (2021) Олени Стяжкіної. Три з них («Маріупольський процес», «Доця» і «Смерть лева Сесіла мала сенс») – розповідають про жінок з окупованого сходу, що намагаються впоратися з новими воєнними обставинами, і цю розповідь продовжують романи, видані у 2022 – «Бо болить» Євгенії Сенік та «Її порожні місця» Анни Грувер. Два інших – історії жінок зі Львова («За спиною») і Києва («Принцип втручання»), які у різний спосіб переживають розлуку/втрату коханої людини через війну.

Діапазон досвіду, який фіксує сучасна жіноча література про війну, дуже широкий: вимушене переселення, насилля, розлука, втрата близьких, небезпека смерті, волонтерство, партизанський опір, служба в армії. Але фіксація досвіду не є метою. Парадоксально, але книжки, що розповідають про жінок із західної чи центральної України, фокусуються на їхніх втратах, зображаючи їх як жертв війни, і навпаки: ті, що розповідають про жінок зі сходу, змальовують набуття ними сили. На цих героїнь з певною сміливістю можна поширити характеристику, яку дала Оксана Забужко героїні «Доці»: вона відзначає «нову героїню, якої вже не скасуєш скептичним “вивсьоврьоте”»: геро-

їню, яка навчилася не тільки діяти, а й говорити (і писати!) за себе сама. І цій героїні просто не залежить уже на тому, чи віритимуть їй боягузи, дезертири, українські журналісти й представники європейських місій» [Забужко 2019].

«Доця» Тамари Горіха Зерня (Дуди) насправді є найскравішим втіленням наративу про силу, яку дає національна ідентичність. Героїня цієї книги – україномовна художниця-вітражистка з Донецька, співвласниця підприємства з виготовлення скляних виробів, якій війна відібрала безпеку, підприємство, дім. У вступі до роману вона малює потенційний гіркий сценарій: «Ось дім твій згорів. Згоріла машина... Цього всього нема, ясно? Як і деяких частин тіла, до речі. Подумай, як тобі жити без руки, ноги або з відрізаним вухом. Прийми згвалтування, як і будь-яку іншу наругу, абстрагуйся» [Горіха Зерня 2022: 9]. Але роман розвивається за іншим сценарієм, у якому героїня, за її власним визначенням, стає «інсургентом, розвідником і диверсантом» [Горіха Зерня 2022:17].

Героїня бере участь у проукраїнських мітингах, згодом організовує волонтерську мережу для забезпечення української армії і бере участь у диверсійній групі. Це образ насправді сильної жінки, здатної діяти в складних і небезпечних ситуаціях і впливати не лише на своє оточення, але суспільство в цілому. Свою силу вона знаходить у колективному жіночому досвіді: «Усні та у безсонні, у страху та безстрашші, у тиші та крикові, у любові та ненависті я не була одна. Я чула за собою потугу жінок, які робили те саме за тих самих же умов. Я пекла хліб, і руки вправно вимішували тісто, ніби це їхня звичайна праця. Я прала форму і згадувала, як полоскали скривавлену одіж в ополонці. Я виходила в ніч... і я знала, що дійду і повернуся до світанку» [Горіха Зерня 2022: 79].

Український волонтерський рух показаний як потужна жіноча ініціатива, неодмінна підтримка армії, без якої вона б не була боєздатною. Волонтерство об'єднує різних людей від Донецька до Америки, і авторка із задоволенням зображає участь найнесподіваніших персонажів як то «блондинок з анекдотів, жительок найбільш ванільних форумів» [Горіха Зерня 2022: 134], контрабандистів чи українських працівників російської радіостанції. Але хребет волонтерства у романі – жінки, навіть якщо це недооцінюють («у нашому світі чоловік у десяти випадках із десяти обере для взаємодії чоловіка... і кого насправді хвилює, що метеостанції, розгрузки і турнікети знаходжу й купую саме я, тримаючи в голові і постачальників, і деталі кожного замовлення» [Горіха Зерня 2022: 210]. Але попри масштаби волонтерської мережі, її замало, щоб змінити хід війни і героїня стає розвідницею і диверсанткою.

Боротьба героїні мотивується захистом батьківщини, і зокрема Донбасу, як землі своїх предків. Боротьба з ворогом є для неї персональною боротьбою за те, щоб бути собою, бо «Україна – це ти». Саме батьківщина є точкою

опертя у цей час «хаосу, анархії і відваги»: «Але хай би кожен знав, що це таке – знайти опору в годину найбільшого відчаю. Вхопитися за повітря, упертися в землю. Почути, як у крові піднімається глибинне, прадавнє, закладене і заховане на рівні інстинктів. Як це – підійти і плюнути в пекло, будучи впевненим, що з тобою не трапиться лихого. Бо правда на твоєму боці. Бо рід і коріння на твоєму боці. Бо твої мертві на твоєму боці, і твої ненароджені теж тут, на правому плечі» [Горіха Зерня 2022: 80].

За час розповіді читачі не дізнаються імені героїні, окрім вигаданого – Вікторія Степанівна Сторож («Ти ж у нас як сторож на тих ваших висілках. – Зрозуміла. Тоді «Вікторія» – це перемога, так? А... – А це наче дочка Бандери. Патріотизм, поняла, да?») [Горіха Зерня 2022: 238]. Упродовж усього тексту її називають «доця». Це лагідне звертання до жінок молодших за мовця, отримує в тексті символічне значення: окрім синів батьківщини, вона має також і доньок, часто безіменних, але рішучих і дієвих. Так цей роман резонує із українською традицією говорити про видимість жінок у суспільному житті у контексті національної боротьби.

Останні слова у романі належать Доці: «Так, насамперед ми будемо жити» [Горіха Зерня 2022: 285]. Жити (у цьому романі і всіх інших) – означає більше, ніж виживати. Жити означає приймати рішення і керувати своїм життям. Першим кроком на цьому шляху, як це трактують романи, – визначитися із власною ідентичністю. І саме це рішення стає головною подією романів. Якщо визначати подію, як перетин межі, що ділить семантичні підмножини сюжету, то в аналізованих романах такими підмножинами стають «Україна/колонія»: герої, прихильні до Росії, не розглядають її сучасну, вони ностальгують за радянським минулим, де вона домінувала, і оцінюють це вкрай некритично.

Героїня роману «Маріупольський процес» Галини Вдовиченко – сімнадцятирічна Ольга з маленького села під Маріуполем. Її брат пристав до загону сепаратистів, організованого росіянином, і залучає Ольгу готувати їжу для загону. Одного разу вони захоплюють групу українських солдат. Не бажаючи дивитись, як катують одного з них, Ольга вимагає віддати його їй допомагати в господарстві, адже брат більше не дбає про нього. Спілкування із хлопцем зі Львова спонукає її задуматися про власне місце у цій війні і бажане майбутнє.

На початку роману Ольга – узагальнений образ людей, обманутих російською пропагандою, здійснювану через російські ЗМІ, доступні в регіоні. Як і багато реальних мешканців українського сходу, Ольга не виїжджала за межі регіону, тому була схильна вірити нісенітницям про решту країни, Революцію Гідності та Європу. Війна у романі постає наслідком того, що деколонізація регіону не відбулася, психологічно більшість людей продовжу-

вали жити в радянському союзі, де «свобода, справедливість, чесність» були порожніми словами. Тому підбурювання Росії проти європейського курсу мають успіх.

І хоч Ольга народжена вже за часів Незалежності, у неї «думки, як у бабці із совка». І хоч вона це заперечує, визначитися із ідентичністю їй важко: їй хочеться бути абстрактною слов'янкою, але без російських маніпуляцій на зразок «малороска» чи «новороска», бо вона розуміє їхню принизливість. Тому після Романових питань і коментарів, вона визнає, що не знає, хто вона. Але Роман називає її українкою, апелюючи до національного характеру. Завдяки йому і його родині, яка запрошує Ольгу до Львова, вона відкриває для себе країну і робить усвідомлений вибір на користь України. Тому слушною є думка Софії Філоненко: «Назва роману є багатошаровою за змістом: це не лише судовий процес, що має відбутися в Маріуполі, подібно до Нюрнберзького (мрія одного з героїв роману – загиблого Валентина), але ще і процес внутрішнього переродження людини, пошуку нею шляху до справжньої себе, до своєї країни і нації» [Філоненко 2015: 146].

В. Дмитренко звертає увагу на образ дому в романі (а Ольга залучає полоненого до ремонту понівеченого грибок дому), який символізує усю країну. Дослідниця вказує, що про дім дбає лише Ольга, бо ж батько її спився, а брат – недбалий, а тому героїня потребує допомоги Романа. І так порятунок країни стає справою жінки зі сходу і чоловіка із заходу України [Дмитренко 2021]. Прикметною є самохарактеристика Ольги: «Люблю свою землю, свій степ, – каже вона, – як пахнуть трави під сонцем. Найбільше люблю полин, його запах. Маму люблю, бабу Аню, Вітька непутящого, сестру та племінників. Оцю хату з гнилою підлогою. Тому тут з нею й мучуся, хоча усім моїм це зараз не потрібно. Я більше люблю, ніж ненавиджу. Второпав? Я вперта й витривала. І там де я, буде гарно» [Вдовиченко 2015: 73]. Героїня характеризує себе через любов до рідної землі, родини і дому, які є складовими наративу про національну єдність.

Утвердження ідентичності стає центральним і в романі «Смерть лева Сесіла мала сенс» Стяжкіної, у ньому навіть мова змінюється: розділи про минуле написані російською, а про сучасність – українською. Авторка роману – історик, що зокрема спеціалізується і на жіночій долі в часи війни. Тож роман відтворює широкий спектр досвідів і різну мотивацію героїв.

Герої цього роману об'єднані комічною ситуацією в минулому: етнічний німець Фінк, чиє дитинство припало на війну і повоєнні роки, прагне покращити імідж німців в СРСР. Для цього він вигадує пропагандистську акцію: переконує батьків у пологовому будинку назвати дітей на честь лідера німецьких комуністів Ернста Тельмана. Погоджуються не всі, але ця ситуація поєднує випадкові чотири родини на багато років, допоки війна не роз'єднує

їх, зокрема й дітей з батьками. Скажімо, Олексій стає військовим медиком, а його мати – прихильницею Росії. На її думку, українське майбутнє віднімає у неї її минуле: «Усі мої спогади – на смітник, да? Мені нічого не можна в минулому, у мене в минулому тепер – діра. Мені там скрізь – не можна. Кулі свистять, і всі – у голову. А я хочу, щоб там було затишно. А я хочу пишатися тим, як прожила життя. А все в мене відібрали. Вкрали» [Стяжкіна 2021: 181].

Протилежне ставлення до минулого у бекграунді іншої героїні – консультантки з краси Марії Лішке, що в часи війни стає снайперкою. Її хобі мирного часу – кульова стрільба, яку вона сприймала як розстріл свого минулого, стає основою її нового «я». В описі цього минулого немає політичної складової, йдеться про бідність і обмеженість, насправді характерні радянським часам. Через опис відчуження Марії від суспільства і нав'язливою колективною думкою про неї авторка передає жіночу версію пострадянського часу як часу можливостей виходу з патріархальності. І рішення стати снайперкою є виходом за межі найбільш усталених стереотипів.

Саме ставлення до минулого і бачення майбутнього зумовлюють вибір ідентичності. На цей вибір практично не впливає національне походження: Олексій і Андрій Нефьодови, Галина і Марія Лішке обирають бути українцями, а Богдан Корнієнко – виїздить до Москви. Героїнею останнього розділу стає молодша сестра Олексія Діна, яка малює родове дерево, об'єднуючи у ньому героїв з українською ідентичністю, навіть якщо це – німець Фінк. Та частина родини, що зробила інший вибір, опиняється «в карантині».

У авторок молодшого покоління (Євгенії Сенік та Анни Грувер) радянське минуле також постає часом безпам'ятства і забуття національного. Обидві авторки обирають сюжети пошуку замовчуваного минулого задля віднайдення національної ідентичності в часи війни. І це знання допомагає їм пережити травму втрат. Героїня документального роману «Бо болить» Євгенії Сенік походить з Луганщини, робота зі спогадами повстанки Анни Попович про перебування в УПА та євреїв про Голокост спонукає її задуматися над своїми коренями. Її вражає, що її батьки не знають, своїх коренів. Досвід, який переймає героїня від своїх респондентів, допомагає їй усвідомити свою ідентичність і в ній вона віднаходить точку опори.

Роман Анни Грувер «Її порожні місця» – історія єврейської дівчинки-переселенки з Донецька, що шукає у Вінниці сліди єврейської художниці, зниклої в часи Голокосту, доки не знаходить її живою. Це відкриття дозволяє їй опанувати себе. Це заповнення «порожніх місць», яке веде героїня, метафорично переноситься на простори суспільної свідомості, якій необхідно повернути пам'ять. Втрата пам'яті пов'язується із радянською політикою, адже описані маніпуляції з єврейською спадщиною стали можливі через за-

мовчування Голокосту. Водночас саме «порожнє місце» замість загиблих людей уможливило містифікацію Сари, яка продає своє минуле, щоб допомогти іншому. У передмові авторка підкреслює, що під час війни гинуть не лише люди, але і пам'ять.

Таким чином, з широкого спектру жіночого досвіду під час цієї війни, український жіночий роман апелює до просторів свідомості. Цю особливість тлумачимо як вияв деколонізації українського суспільства. Деколонізація у цьому випадку проявляється як відміна/розвінчання імперських (у цьому випадку радянських) наративів, що закріплювали російське домінування.

Український схід зазнав потужної русифікації, яка стирала пам'ять колонізованого народу, зводила національну ідентичність до зовнішніх поверхових ознак і нав'язувала російську зверхність. Після розпаду радянської імперії, український схід перетворився на екзистенційно порожній простір (О. Романенко), який сучасні авторки хочуть заповнити, залучивши його у загальнонаціональний простір. У своїх творах вони наголошують на важливості пам'яті й ідентичності не лише для суспільного опору й перемоги, але і для власного самоусвідомлення і віднайдіння сили у часи кризи. Жіночий роман зображає різні сценарії проживання війни, але усвідомлення ідентичності допомагає жінкам з різним досвідом почуватися частиною спільноти. Головними героїнями українського жіночого роману про війну стають жінки зі сходу, які маркують його як українську територію, переборюють радянське минуле заради майбутнього. Цей наратив відповідає традиції зображати жінок як берегинь нації, але акцентує не роль жінок у відтворенні майбутніх поколінь, а їхню суб'єктність і важливість самоусвідомлення. Символічною перемогою, якою у чоловічих текстах традиційно є народження дітей, у жіночих текстах стає здатність приймати рішення і діяти.

Література

1. Вдовиченко 2015 = Вдовиченко, Г., *Маріупольський процес*: роман, Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015.
2. Горіха Зерня 2022 = Горіха Зерня, Т., *Доця*, Київ: Білка, 2022.
3. Дмитренко 2021 = Дмитренко, В., *Архетип дому в романі Галини вдовиченко «Маріупольський процес»* // Літератури світу: поетика, ментальність і духовність, 15, 2021, с. 147–160.
4. Забужко 2019 = Забужко, О., *У війни – жіноче обличчя*, <https://www.dw.com/uk/оксана-забужко-у-війни-жіноче-обличчя -a49571247> (20.05.2025).
5. Кісь 2015 = Кісь, О., *Жіночі обличчя війни: ключові теми і підходи у західній феміністській історіографії* // Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства: зб. наук. праць, Київ: Арт книга, 2015, с. 15–39.

6. Романенко 2018 = Романенко, О., *Топос Донбасу як наративний феномен в українській культурі XX–XXI ст.: спостереження, аналіз, узагальнення* // Питання літературознавства, 98, 2018, с. 81–104, http://nbuv.gov.ua/UJRN/PI_2018_98_7.
7. Стяжкіна 2014 = Стяжкіна, О., *Донбас не повернеться в Україну, бо Донбасу не існує* // Українська правда, 2014, 3 листопада. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2014/11/3/7043067>.
8. Стяжкіна 2021 = Стяжкіна, О., *Смерть лева Сесіла мала сенс*, Львів: ВСЛ, 2021.
9. Тексти 2023= *Неймовірна історія бахмутської квартири*, <https://texty.org.ua/fragments/109742/nejmovirna-istoriya-bahmutskoyi-kvartyry-vijskovyj-znajshov-yiyi-vlasnycyu-zhurnalistku-i-povernuv-vazhlyvi-rechi/>.
10. Філоненко 2015 = Філоненко, С., «Маріупольський процес» Галини Вдовиченко в контексті сучасної літератури про АТО // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Філологічні науки. 8, 2015, с. 135–140.
11. Carter 1992 = Carter, S., *Reshaping the War Experience: Women's War Fiction* // Feminist Teacher, 7 (1), 1992, p. 14–19.
12. Higonnet, 1994 = Higonnet, M., *Cassandra's Question: Do Women Write War Novels?* Borderwork: Feminist Engagements with Comparative Literature, Ed. M. Higonnet, Sh. Benstok, C. Schenck, Cornell University, 1994, p. 144–161.
13. Ogunyemi 1983 = Ogunyemi, C.O., *The Poetics of the War Novel* // Comparative Literature Studies, 20(2), 1983, p. 203–216.
14. Phillips, Martsenyuk 2023 = Phillips, S.D., Martsenyuk, T., *Women's agency and resistance in Russia's war on Ukraine: From victim of the war to prominent force* // Women's Studies International Forum, 98, 2023, 102731.